

- KECSKÉS SZULAMIT 2015. *Tahisi vagy tahii?* Szemináriumi dolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- KONTRA MIKLÓS 2015. Megjegyzések nyelvi identitásunk intézményes rombolásáról. In: BODOR PÉTER szerk., *Emlékezés, identitás, diszkurzus*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 21–38.
- L. JUHÁSZ ILONA 2002. *Rudna I. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században*. Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó, Komárom–Dunaszerdahely.
- L. JUHÁSZ ILONA 2013. „Terepkutatás” az interneten – módszerek és lehetőségek: a Halloween példája. In: LISZKA JÓZSEF szerk., *Az Ethnológiai Központ évkönyve*. Acta Ethnologica Danubiana 15. Forum Minority Research Institute, Komárom–Somorja. 111–135.
- LÉVAI BIANKA EDIT. 2015. *Leányfalui, vagy leányfalusi?* Szemináriumi dolgozat. Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.

KONTRA MIKLÓS
Károli Gáspár Református Egyetem

Rácz Anita, Etonimák a régi magyar településnevekben

A Magyar Névarchívum Kiadványai 37. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2016. 196 lap

Az alább ismertetendő munka RÁCZ ANITA habilitációs értekezésének közreadott változata, egyben pedig egy többéves gyűjtő- és feldolgozó munka eredményeinek összefoglalása. A kiadvány alapvetően a szerző korábban külön kötetben publikált, Adatok a népnévvél alakult régi településneveink történetéhez (Debrecen, 2011) című névtárának anyagára épül, bár az elemzési és egyéb szempontok miatt a felhasznált adatok köre az abban közölnél valamivel szűkebb. Mindenesetre így is összesen 915 település 1321 névalakjának több mint 7600 adata, vagyis impozáns adatmennyiség szolgált az elemzés alapjául.

A Bevezetést követően (9–14), mely röviden felvázolja a későbbiekben tárgyalt kérdéseket, megindokolva azok vizsgálatának létjogosultságát, a szerző elsőként a *nép* és *népnév* terminusok használatát, illetve az ezek által jelölt fogalmak kiterjedését és történeti változásait járja körül (15–24). E kérdés valóban alapvető fontosságú, hiszen – mint az alapos szakirodalmi áttekintésből kiderül – jelentős eltérések lehetnek az egyes értelmezések között; így elengedhetetlen annak tisztázása, hogy maga a szerző mit ért e fogalmakon, illetve hogy miket sorol a népnevek közé. Az etnikum fogalmának saját meghatározására végül nem vállalkozik – ez nem is lehet célja e munkának –, ugyanakkor egy praktikus megközelítéssel sikerül kettévágnia a gordiuszi csomót: azt tekinti népnévnek, amit a korszakban a nyelvhasználók (a forrásokból kiolvashatóan) maguk is annak tekinthettek. Ennek megfelelően kizárja például a *vendég*-et, a *bercel*-t és a *varsány*-t, amelyek népnévi jelentése ugyan nemegyszer szerepel a szakirodalomban, de nem bizonyítható egyértelműen. Döntését, úgy vélem, csak helyeselni lehet, hiszen néhány valódi népnév esetleges kizárása kevésbé torzítaná az eredményeket, mint a népnévként nem élők téves bevonása.

E fejezetet a népnévi eredetű településnevekkel foglalkozó bőséges szakirodalom értékelő áttekintése követi (25–30). A tudománytörténeti háttér megrajzolása e kérdésben nem csupán egy „kötelező” elem teljesítése, hiszen a tárgyalt kérdés (vagyis hogy lehet-e következtetni a népnévi eredetű településnevekből a Kárpát-medence korabeli etniku-

mára) a nyelvtudomány mellett a történettudományokban is komoly hullámokat vetett, a legkiemelkedőbb kutatókat (MELICH JÁNOS, KNEZSA ISTVÁN, MOÓR ELEMÉR, KRISTÓ GYULA stb.) foglalkoztatva. A szerző kritikus szemmel végigtekinti az egyes véleményeket, a 30–40-es évek helynév-tipológiájának megállapításait, különös tekintettel az ún. kor meghatározó településnevek elméletére. Ennek jelentősége a későbbiekben, saját eredményeinek elemzésekor, az egyes településnév-típusok relatív kronológiájának az elmélettel való szembesítésekor domborodik ki igazán.

Ezután következik a monográfia legtestesebb fejezete: az ómagyar kori településnevekben előforduló népnevek bemutatása (31–101). Itt először kapunk egy rövid összefoglalást a felhasznált forrásokról, a tárgyalás sorrendjéről és a szócikkszerű részek felépítéséről (31–32), majd pedig gyakorlatilag „sűrített szóéletrajzokat” olvashatunk az egyes népnevek eredetéről és használatáról. Ezekhez az ómagyar korra vonatkozóan a kiadott oklevél- és okmánytárak, valamint történeti-etimológiai szótárak, a népnevek későbbi használatára vonatkozólag pedig korabeli szótárak szolgáltak forrásként. Az egyes népnevek betűrendben követik egymást, címként a név félkövér, kurzivált alakja szolgál. A szócikkszerűséget tovább erősíti, hogy ugyanazon nép eltérő megnevezéseit a szerző – logikus módon – együttesen tárgyalja a legelterjedtebb megnevezés mint címszó alatt, a többi népnév pedig csak e „szócikk”-hez utaló címszóként jelenik meg; így a *komán* a *kun*-hoz, a *bolgár* pedig a *nándor (lándor)*-hoz vezeti át az olvasót. Ez a szerkesztésmód általánosságban jól működik, néhol azonban becsúsznak apró következetlenségek. Az említett *nándor (lándor)* mellett ugyanis van külön *lándor* utaló címszó is, ez azonban nem a *nándor (lándor)*-hoz, hanem az ilyen formában, azaz önmagában címszóként nem létező *nándor*-hoz utal, az előbbihez hasonlóan felépülő *lengyel (lengyen)* mellett viszont nincs külön *lengyen* utaló címszó.

Az összevont tárgyalásmód időnként az értelmezést is megnehezítheti. A már említett *nándor (lándor)* szócikk például a *bolgár* népnév eredetének bemutatásával indul a népnevek összefüggésére való utalás nélkül (64–65), így a kötetben nem lineárisan haladó, emiatt az utaló címszóval nem találkozó, a népnevek összefüggését nem ismerő olvasó közel egy oldalon keresztül hiába keresi a kapcsolatot a címszó és a tartalom között. Ennél zavaróbb lehet azonban a kevésbé tájékozott olvasó számára a *francia* és az *olasz* népnév együttes tárgyalása (73–76), holott a közös múltjukat tekintve valóban nemigen találni logikusabb megoldást. A gond mégis az, hogy az azonosan szerkesztett címszók és utalók rendszere összemossa a népnevek közötti kapcsolatok eltérő jellegét: míg a *lengyel* és a *lengyen* csak alakváltozatok, a *bolgár* és a *nándor* pedig ugyanazon nép szinonim elnevezései, melyek közül az egyik ma már nem is él, addig az *olasz* és a *francia* az ómagyarban sem volt minden esetben felcserélhető egymással, napjainkban pedig két különböző népet és nyelvet jelöl.

A népnevek bemutatása e szócikkszerű részekben igen alapos. A szerző körüljárja az adott népnév etimológiáját akár az ókorra visszamenőleg, áttekinti magyarországi használatának történetét, továbbá történettudományi, régészeti és nyelvtudományi érvek ütköztetésével mutatja be az etnikum eredetét és magyarországi jelenlétének (elsősorban középkori) történetét. Külön kiemelendőnek tartom, hogy bár a kötet a népnevek településnévi előfordulásait állítja a középpontba, a szerző a személynévi előfordulásokról sem feledkezik meg, tekintettel a két névfajta közötti kapcsolatokra (pl. a népnév → személynév → településnév alakulásmódra). A személynévi adatok felsorakoztatásában elsősorban FEHÉRTŐI KATALIN, KÁZMÉR MIKLÓS és HAJDÚ MIHÁLY névtárai (ÁSznt.; CsnSz.; CsnE. és ÚCsnT.) vol-

tak segítségére. Esetleg érdemes lehetett volna még felhasználni FEHÉRTÓI KATALINNAK A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek című névtárát (NytudÉrt. 68. Budapest, 1969), hiszen ez a KÁZMÉR-szótárnál korábbi adatokat is tartalmaz a családnevek előzményeire vonatkozólag; hiánya azonban nem jelent különösebb veszteséget, így nem is róható fel a szerzőnek, hiszen a személynevek csupán kiegészítő információt szolgáltatnak a fő témához. E szerepüket esetleg némivel érzékletesebben is be tudnák tölteni, ha amellett, hogy ma (ill. 2007-ben) hányan viselik az adott családnevet – ami viszonyítási alap hiányában nem sokat mond –, az is kiderülne, hogy hányadik helyen áll a név a gyakorisági listán (habár ez csak a megterheltebb nevek esetében derül ki a CsnE.-ből).

A népnevek bemutatása részben még a felvezetéshez, a történeti és nyelvi háttér megrajzolásához tartozik, a helynevekben való előfordulásukra utaló megállapításokkal azonban már a fő témát is megelőlegezi. Ennek részletes kidolgozását a 4., egyben utolsó nagy egységben, a tulajdonképpeni elemzésben találjuk (103–181). E rész külön fejezetekben mutatja be a népnévi eredetű településnevek öt fő szerkezeti típusát: a népnév 1. alapalakban, 2. képzős alakban, 3. települést jelentő földrajzi köznévvvel, 4. jelzőként, 5. nem települést jelentő földrajzi köznévvvel szerepel település neveként. Ezek bemutatása a településnévi adatok körültekintő elemzésén alapul.

E nagy fejezet számtalan új eredményét egy rövid ismertetésben lehetetlen mind bemutatni, ezért a továbbiakban is csak a feldolgozás általános jellemzőire igyekszem rámutatni. Fontosnak tartom például kiemelni a nyelvtörténeti és történettudományi szempontokat ötvöző elemzések alaposágát, különösen, hogy a szerzőt sokszor nehéz, ha nem megoldhatatlan feladat elé állították az adatok (gondolok itt például a *magyar*, a *megyer* és a *mogyoró* származékainak szétválogathatatlanságára a *Magyar* + *-d* képzős nevek esetében; 125–128). Az egyes szerkezetek áttekintésében az egyik legfőbb szempont a gyakoriságuk, egymáshoz viszonyított arányuk és annak lehetséges nyelvi és nyelven kívüli okai, emellett azonban a szerző egyes szerkezetek (pl. *-t* végű népnevek + *-d* képző; 135) hiányára is igyekszik magyarázatot találni. Az elemzés során arra is külön figyelmet fordít, hogy egy-egy adott szerkezetű név elsődlegesként jöhetett-e létre, vagy valamilyen szerkezeti változás révén, hiszen ennek több szempontból is komoly jelentősége lehet. Hogy csak egy példát említsek, RÁ CZ ANITA BENKŐ LORÁND korábbi megállapításával ellentétben, mely szerint a *-d* képző nemigen fordul elő népnévi eredetű településneveken, számos bizonyítékot talált ilyen szerkezetekre, ráadásul ezek kb. fele elsődleges név (121).

Mint e fenti példa is tükrözi, a szerző folyamatosan összeveti eredményeit a korábbi történet- és névtudományi szakirodalom megállapításaival, ahol szükséges, bátran korrigálva vagy pontosítva azokat. Különösen igaz ez a helynév-tipológia állításaira az egyes szerkezetek fajták korjelölő voltáról. Ez persze abba a jól ismert nehézségbe ütközik, hogy az adatok feljegyzése és fennmaradása esetleges, így a legkorábbi adat általában csupán a település akkori meglétéről, és nem létrejöttének időpontjáról szolgálhat információval. A relatív kronológia ennél fogva, ahogyan azt a szerző többször is jelzi, az egyes típusokat önmagukban szemlélni nem nyújthat különösebben megbízható képet. Ezért az egyes típusoknál szereplő grafikonok talán akár el is maradhattak volna, hiszen az igazi bizonyító érték inkább az egyes típusok görbéinek egymásra vetítéséből levonható tanulságokban ragadható meg, ahogyan azt az összegzés 9. diagramja és elemzése is kiválóan mutatja (180–181). A szerkezetek időbeli alakulása mellett földrajzi megoszlásukról is képet kaphatunk, habár a kevés adattal rendelkező típusok esetében – mint arra a szerző is többször

figyelmeztet – az eredmények megbízhatósága kérdéses, hiszen az adatok fennmaradása nemcsak időben, hanem térben is esetleges.

A 4. fejezetet az eredmények összegzése zárja (176–181). Az összesítő diagramok és táblázatok elemzése alapján a szerző megállapítja, hogy az első négy névszerkezeti típus aránya nem tér el számottevő mértékben egymástól, az ötödik (népnév + nem települést jelentő földrajzi köznévfő, pl. *-mező, -hida*) aránya azonban jelentősen elmarad mögöttük. De nemcsak a szerkezetek, hanem a népnevek felől is érdemes megvizsgálni az arányokat. Az összesítésből kiderül, hogy a leggyakoribb három népnév (*tót, német, magyar*) együttesen az összes településnévfő több mint harmadában szerepel. A megjelenő népnevek aránya ráadásul jelentősen eltérhet szerkezeti típusonként: míg az elsőben (a népnév alapalakban) tizenhárom népnév fordul elő, addig az ötödikben csak öt. Emögött természetesen számos ok rejtőzhet. A nyelven kívüli tényezők között említi például RÁCZ ANITA azt, hogy mikor ismerték meg a magyarok az adott népet, és mennyire volt tartós az érintkezésük, együttélésük. Emellett a nyelvi tényezők szerepét is hangsúlyozza: például azt, hogy a kétrészes nevek később váltak gyakorivá, mint az egyrészesek, s akkoriban a külső és belső migrációban már csak néhány népcsoport vett részt. A fejezetet a metonimikus, morfematikus és szintaktikai szerkesztésű típusok kronológiájának összevetése zárja, végül pedig a gazdag irodalomjegyzék következik (183–194).

Összegzésképpen elmondható, hogy RÁCZ ANITA monográfia igen alapos áttekintése a választott, több tudomány szempontjából is kiemelkedő fontosságú témának. Elemzéseinek hitelességét a bőséges mennyiségű, saját gyűjtésű, átgondoltan rendszerezett adatállomány mellett az interdiszciplináris megközelítés, a felhasznált gazdag történet- és nyelvtudományi szakirodalom, valamint az elődök eredményeinek értő, kritikus szemmel való vizsgálata együttesen biztosítja. Az elemzést megelőző rész szócikkei mellett nemcsak az adott témában, hanem a népnevekkel, azok történetével kapcsolatos bármely más kérdésben is hasznos összefoglalásként szolgálhatnak, ennél fogva a kötet méltán kaphat helyet nemcsak a helynévtörténet, hanem a nyelvtörténet és a történettudományok kutatóinak könyvespolcán is.

SLÍZ MARIANN

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Müller Márta „Ein unermäßliches Land von Begriffen”

Dialektlexikographische Konzeptionen im Vergleich

Budapester Beiträge zur Germanistik 74. ELTE Germanistisches Institut, Budapest, 2016. 177 lap

MÜLLER MÁRTA „Ein unermäßliches Land von Begriffen” Dialektlexikographische Konzeptionen im Vergleich című munkájában az olvasó betekintést nyer a Magyarországi német tájszótár (Wörterbuch der Ungarndeutschen Mundarten: WUM.) nevű nagyszabású szótárprojekt koncepciójába. A projekttel kapcsolatos fejtegetést komparatív analízis kíséri végig, ami olyan neves koncepciókkal veti össze a magyarországi német nyelvjárások szótárát, mint az erdélyi és észak-erdélyi szász, az osztrák-bajor, a bajor, dél-hesseni,